

Ivan Landa, Jan Mervart a kol.: Proměny marxisticko-křesťanského dialogu v Československu

Praha, Filosofia 2017. 493 s.

Od pádu komunistického režimu uplynulo již téměř třicet let a problematika postavení náboženství a jeho vztahu k v té době vládnoucí ideologii (a vice versa) zatím stále čeká na své relevantní zpracování. Zatímco historici, případně sociolo-

gové a religionisté se již v předchozích letech dané problematice začali systematictěji věnovat (zde stačí uvést např. studie historika Jiřího Hanuše, sociologa Zdeňka Nešpora či religionisty Davida Václavíka), čeští filosofové zatím tuto otázku odsouvali spíše na okraj svého zájmu, a to i přesto, že přinejmenším v 60. letech 20. století, které byly pomyslným „zlatým věkem“ české poválečné filosofie, patřilo téma vztahu náboženství a marxistické filosofie k tématům klíčovými a díla mnoha českých myslitelů, která se mu věnovala, si oprávněně získala patřičnou pozornost i v zahraničí. Bylo by zajímavé zabývat se tím, proč právě tato otázka byla tak dlouho přehlížena a marginalizována a jak to souvisí s otázkou „filozofické viny“ vztahující se k českému marxismu. Můžeme jen doufat, že v blízké budoucnosti jí bude věnována příslušná pozornost. Nyní můžeme být ale vděční za to, že se českému čtenáři dostává do rukou kniha, která alespoň otevírá některé problémy a témata týkající se marxistické reflexe náboženství a věnuje se i její pomyslné „královské disciplíně“ – fenoménu marxisticko-křesťanského dialogu.

Kniha *Proměny marxisticko-křesťanského dialogu* v Československu předkládá ve formě souboru studií řazených do několika tematických celků do širšího kontextu zasazený vstupní vzhled doplněný o několik „ochutnávek“ specifických problémů a otázek souvisejících se zkoumanou problematikou a opatřený výběrem několika dobových dokumentů, respektive textů několika jeho významných aktérů (E. Bondy, J. Němec, V. Gardavský, J. Sokol, L. Hejdánek, M. Machovec).

Úvod publikace tvoří kapitola s názvem „Proměny marxisticko-křesťanského dialogu“, jejímiž autory jsou oba editoři knihy – Ivan Landa a Jan Mervart. Díky kombinaci historické analýzy a filozofického rozboru získává čtenář velmi přehledný, čtivý a dostatečně reprezentativní vzhled nejen do zkoumané problematiky, ale také do širšího kontextu dialogu mezi hlavními křesťanskými denominacemi a s nimi spojenými „teologiemi“ a různými podobami marxismu. Autorům této kapitoly, která má být zřejmě jakýmsi vstupním svorníkem celé knihy, se podařilo na relativně malém prostoru vystihnout nejen základní ideový a sociokulturní kontext marxisticko-křesťanského dialogu, ale i nastínit základní momenty, které jej nastartovaly či zásadněji ovlivnily, a zároveň dobře identifikovat jeho základní specifika, zejména pak jeho výrazně antropologický a existenciální rozměr.

Logickým „pokračováním“ úvodní kapitoly je rozsahem největší část knihy nazvaná „Historický kontext marxisticko-křesťanského dialogu“ (s. 33–174). Tvoří ji pět poměrně obsáhlých studií zaměřených na některé klíčové osoby a instituce spojené se zkoumaným fenoménem. Studie jsou zaměřeny například na protestantského teologa Josefa Lukla Hromádku a jím na začátku 60. let 20. století založený ekumenický seminář v pražských Jirchářích, či na širší historické zasazení, resp. na některá jeho vybraná témata (postava Jana Husa).

Autorem úvodní studie celé kapitoly je Karel Floss, který se věnuje právě postavě J. L. Hromádky a fenoménu jirchářského semináře. Floss ve své studii představuje tuto komplikovanou a v mnoha ohledech nejednoznačnou postavu české

protestantské teologie 20. století, jež vlastně celým svým životem vyjadřuje hledání, kterým nejen protestantská teologie, ale vlastně celá křesťanská tradice prošla v minulém století. Hledání, které je plné snahy o nalezení průsečíku s novověkým humanismem, vyrovnání se s výzvami věd, ale i nejednoznačného vztahu k autoritám. Flossova studie má však ještě jeden rozměr, nabízí totiž velmi zasvěcený a o osobní zkušenost doplněný vhled do intelektuálního kvasu přelomu 50. a 60. let 20. století, který vytvořil podmínky, ve kterých se křesťansko-marxistický dialog formoval a probíhal.

Kontextu zkoumaného fenoménu se věnují i studie dvou dalších autorů – historika Jana Mervarta a sociologa Zdeňka R. Nešpora. Mervartova studie („Historické perspektivy křesťansko-marxistického dialogu a konference v Mariánských Lázních 1967“) zasazuje fenomén do širších historicko-společenských souvislostí poválečného světa, v němž se na jedné straně různé proudy marxismu snažily vyrovnat jak s „úspěchy“ zejména marxisticko-leninské varianty, tak s šoky, které s sebou přineslo odhalení kultu osobnosti po XX. sjezdu KSSS, stejně jako brutální zásahy komunistické moci v Maďarsku, Polsku či NDR, a na straně druhé se mnozí křesťanští myslitelé pokoušeli přijmout proměny tehdejšího světa jako fakt, s nímž je potřeba se smířit a vzít ho jako výzvu, a nikoli se jí zuby nehty bránit. Čtenáři je předkládáno citlivé a promyšlené propojení těchto obecnějších procesů s česko(slovenskou) realitou, které je doplněno celou řadou konkrétních informací týkajících se uspořádání jistého vyvrcholení sledovaného fenoménu, kterým byla mezinárodní konference uskutečněná v dubnu 1967. Na ní vystoupily, jak klíčové čeští myslitelé zapojeni do dialogu z obou jeho stran – J. L. Hromádka a J. M. Lochman za křesťanské myslitele a M. Machovec, E. Kadlecová, V. Gardavský a M. Průcha za myslitele marxistické, tak především klíčové postavy jeho mezinárodní doby – R. Garaudy, J. B. Metz, J. Moltmann či C. Luporini.

Studie Z. Nešpora se pak zaměřuje na postavu, která se poněkud vymyká filosofickému zaměření křesťansko-marxistického dialogu. Touto postavou je socioložka Erika Kadlecová. Jak jsou čtenáři Nešporových textů zvyklí, podává i zde autor celou řadu informací nejen o postavě E. Kadlecové, ale i o tom, jak se i díky ní etablovalo akademické studium náboženství, které se pomalu, ale jistě snažilo emancipovat od vládnoucího diskurzu tzv. vědeckého ateismu. Kromě pečlivé práce s dobovými dokumenty a archivy je třeba u obou studií – jak Mervartově, tak Nešporově – ocenit, že ukazují jeden z klíčových rozměrů zkoumaného fenoménu, na který se mnohdy zapomíná. Je jím jeho zřetelná praktická intence, která je zejména v jeho „české variantě“ více než zřejmá. Jeho aktéři, a to na obou stranách, ho totiž jednoznačně vnímali nikoli jako otevírání nějakých dalších teoretických možností vlastních ideových systémů v důsledku změněných společenských podmínek, ale jako prostředek a nástroj ke změně konkrétní situace. Jinými slovy řečeno; šlo o příklad angažovaného myšlení a z pohledu recenzenta dokonce o příklad, který patřil k nejzajímavějším a nejinspirativnějším.

Zbylé dvě studie první kapitoly pak ukazují další rozměry křesťansko-marxistického dialogu v českém kontextu. Konkrétně jeho dopady a vazby na tradiční téma českého myšlení, totiž na tzv. spor o smysl českých dějin. Pojednána je na jedné straně role Husova myšlení (studie Martina Dekarliho „Jan Hus v éře marxismu-leninismu na hranicích mezi ideologií a vědou. Cesty Milana Machovce a Roberta Kalivody od husitologie k marxisticko-křesťanskému dialogu“) a na straně druhé „katolická varianta“ spojená s postavou Jana Skalického (studie Jaroslava Vokouna „„Skalický je filomarxista.‘ Křesťansko-marxistický dialog v římských studiích“).

Druhá kapitola recenzované knihy, nazvaná „Teismus, ateismus a sekulární doba“ (s. 175–298), je věnována vybraným tématům, která se v české variantě marxisticko-křesťanského dialogu objevila v dílech některých jeho aktérů, respektive se řešila jako pomyslné průřezové téma či problém v myšlení více z nich. Explicitně se tak čtenáři mohou seznámit především se dvěma českými mysliteli, kteří se procesu zúčastnili. Jsou jimi Vítězslav Gardavský a Egon Bondy. Zatímco první jmenovaný patřil ke klíčovým postavám a procesu se účastnil jako představitel „institucionalizovaných“ filosofů, zapojení E. Bondyho odpovídalo jeho pozici „myslitele na okraji“, který se – na rozdíl od prvně jmenovaného – vlastně oficiálně procesu dialogu neúčastnil. Oba dva nicméně představovali rozhodně to nejzajímavější, co česká filosofie v 60. letech minulého století mohla na téma reflexe náboženství z pozice marxistické koncepce nabídnout.

Studie Petra Kužela „Teismus v rámci nesubstanční ontologie Egona Bondyho“ představuje konsekvence neoriginálnější Bondyho myšlenky, kterou je bezesporu koncept nesubstanční ontologie, na tradiční teologické myšlenky, především pak na biblický teismus. Systematická a fundamentální reflexe této koncepce zatím chybí, proto je každá, byť dílčí studie vítaným střípkem do mozaiky zpracování inspirativně roztěkaného Bondyho myšlení. Je třeba nicméně říci, že *sensu stricto* spadají klíčové texty, v nichž se E. Bondy dané problematice věnuje, až do pozdějších let, a i když mají mnohdy charakter polemiky s některými jejími významnými aktéry (M. Machovec, M. Balabán), Bondyho motivace byla jiná a byla důsledkem jeho promyšlení dopadů nesubstanční ontologie na různé filosofické a posléze i ideové systémy, k nimž patří i teologie spojené s velkými náboženstvími.

Je proto otázkou, zda zařazení studie týkající se Egona Bondyho a zároveň absence studie či studií věnovaných jiným postavám (např. M. Machovcovi) není vlastně ediční znouzectností, která je tak častá v českých variantách tzv. kolektivních monografií. V tomto případě je to ještě větší škoda, protože téma, kterému se recenzovaná kniha věnuje, je nejen zajímavé a zatím vlastně nezpracované, ale patří také bezesporu k tomu nejlepšímu, čemu se česká filosofie v dobách komunistického režimu věnovala a co mělo i poměrně velký mezinárodní ohlas. To nicméně v žádném případě nesnižuje kvalitu Kuželova textu, který Bondyho myšlení představuje ve velmi koncizní podobě a dle názoru recenzenta dobře vystihuje nejen základní konsekvence jeho nesubstanční ontologie dopadající na teologický a me-

tafyzický teismus, ale i dobře rozkrývá některé její nuance spojené s axiologickými a antropologickými otázkami.

Zajímavé a inspirativní čtení nabízí studie věnovaná V. Gardavskému, jedné z neoriginálnějších postav sledovaného tématu. Jeho kniha *Bůh není zcela mrtev* tvoří spolu s Machovcovým *Ježíšem pro moderního člověka* intelektuální vrcholy křesťansko-marxistického dialogu u nás, kterým se dostalo oprávněné pozornosti i v zahraničí. Studie Víta Bartoše pak ukazuje jak originalitu Gardavského myšlení, tak se vypořádává i s jinými otázkami, např. s dopadem Gardavského filosofie na tradiční marxistické pojetí náboženství.

Třetí kapitolu recenzované monografie, nazvanou „Perspektivy a meze marxisticko-křesťanského dialogu“ (s. 299–350), pak tvoří studie, které se z koncepce předchozích dvou kapitol knihy tak trochu vymykají, protože se primárně věnují obecnějším konsekvencím a kontextu marxisticko-křesťanského dialogu, a to jak z širšího pohledu, tak z hlediska jeho dopadu na české myšlenkové prostředí. V této souvislosti je velmi zajímavá studie Filipa Outraty „Dialog křesťanství a levice dnes“, která se věnuje různým podobám stále probíhajícího dialogu v polistopadové české společnosti a ukazuje na celé řadě příkladů, jak je dané téma stále živé a inspirativní.

Bohužel není úplně v možnostech autora konvenční recenze, aby se podrobněji věnoval všem studiím, které recenzovanou knihu tvoří (je jich i s úvodem čtrnáct). Je však obvykle jistým privilegiem recenzenta, že se zaměří zejména na příspěvky, které ho svým tématem či způsobem zpracování zaujaly. Nicméně celkově mohou říci, že recenzovanou knihu považují za skvělý „výkop“ ke studiu problematiky marxisticko-křesťanského dialogu a i přes některé výše uvedené nedostatky, zejména pak absenci studií věnovaných některým klíčovým postavám (M. Machovec, J. M. Lochman či M. Průcha), ji mohou doporučit případným čtenářům k zevrubnému prostudování. Já jsem s ní strávil příjemný a inspirativní čas.

David Václavík